

АНАЛИЗИ, КРИТИКИ, МИСЛЕЊА/ANALYSIS, CRITICS, OPINIONS

УДК: 373.3/5.016.091.214:94(497.7)“2005”

Игор ЈУРУКОВ

Биро за развој на образованието

Министерство за образование и наука

АНАЛИЗА НА НАСТАВНИТЕ ПРОГРАМИ ПО ИСТОРИЈА ВО ОСНОВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ ОД 2004 ГОДИНА И НА НАСТАВНИТЕ ПРОГРАМИ ВО ГИМНАЗИСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ ОД 2005 ГОДИНА

Вовед

Наставните програми се документи согласно кои се планира, организира и реализира наставата и претставуваат основа за работа на наставниците и учењето на учениците во основните и средните училишта. Нивната важност е огромна, а нивното менување и следење на современите текови е неминовна во секоја држава. Во нашата држава последните наставни програми по историја се изготвени пред 14 за гимназиско, односно 15 години во основното образование. Во стручно-то образование, исто така состојбата е алармантна, но тие не се опфатени со оваа анализа и ќе бидат дел од некоја друга.

Анализата на наставните програми по историја произлезе од потребата да се проучат постоечките наставни програми и да се поведе иницијатива за изработка на нови наставни програми по историја во основното и гимназиското образование, во насока на подобрување на истите. Оваа анализа ќе ги опфати следните параметри: каква е структурата на наставните програми, дали наставните програми се целни, колку содржини имаат наставната програма и колку од нив припаѓаат на општата, на балканската или на националната историја, дали се даваат насоки и дидактички или други препораки за реализација на содржините и каков е нормативот за наставен кадар?

Со анализата се надевам дека ќе се добие слика за актуелните документи според кои се планира, организира и изведува наставата по

историја во основното и гимназиското образование. На крајот на оваа анализа дадени се заклучоци и препораки со цел да се поттикне размислувањето кај поединци и институции дека за подобро образование потребни се почести и квалитетни промени, изготвени од компетентни лица кои ќе имаат искуства од методиката и праксата.

1.1. Наставните програми за предметот историја во основното образование

Согласно Концепцијата за деветгодишно основно воспитание и Наставниот план за дветгодишно основно образование, историјата како наставен предмет е застапена во четири учебни години од VI до IX одделение, и тоа со 2 часа неделно.

Во 2004 година Министерството за образование и наука по предлог на Бирото за развој на образованието ги усвоило Наставните програми по историја од V до VIII одделение.¹ Овие настани програми продолжиле да се изучуваат и во дветгодишното основно образование, односно од учебната 2012/13 до учебната 2015/16 година тие станале Наставни програми по историја од VI до IX одделение.

Наставните програми имаат своја структура и содржат цел на наставата и задачи. Забележливо за сите наставни програми по историја од VI до IX одделение е што целта на наставата е иста, додека задачите се различни.

Покрај целта и задачите на наставата, наставната програма се состои и од табела во која се дадени: 1. Тема, 2. Содржини, 3. Знаења и способности и 4. Средства и активности.

Ако ги погледнеме карактеристиките на наставните програми по одделенија, наставната програма за VI одделение има 31 содржина распоредени во 7 теми. Реализацијата на сите содржини од оваа наставна програма е задолжително, а содржините кои се од светската историја, и тоа 15 содржини, 8 содржини се од историјата на Македонија и 8 се од Балканската историја.

За разлика од VI одделение каде што сите содржини се задолжителни, во VII одделение имаме изборност на содржините. Поточно наставната програма има 48 содржини, од кои треба да се одберат ... Содржините кои се набројани во наставната програма по историја во

¹ Во 2004 година кога се усвоени наставните програми по историја тие биле наменети за реализација на наставата од V до VIII одделение. Со воведување на деветгодишното основно образование наставните програми ќе бидат наменети за учениците од VI до IX одделение.

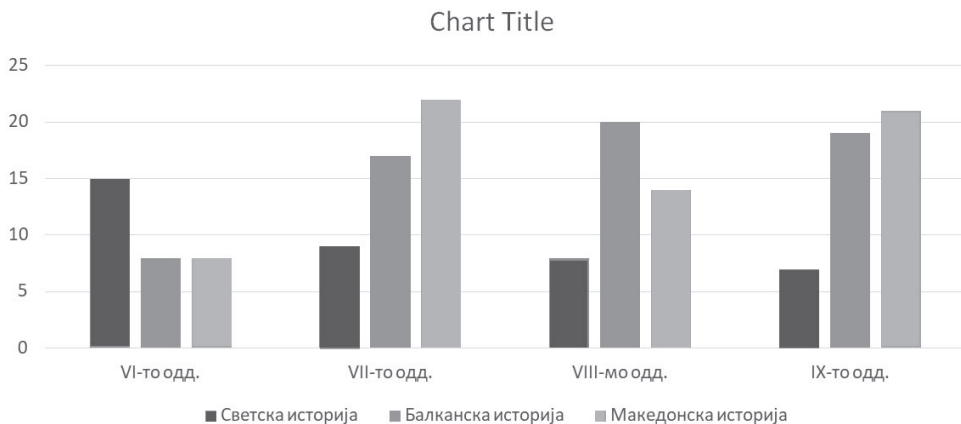
најголем дел се однесуваат на балканската историја - 22, по што следуваат содржините од историјата на Македонија - 17 содржини и 9 содржини се од општата или светска историјата.

Наставната програма за VIII одделение има 42 содржини распоредени во 3 теми. Иако има 42 содржини, по завршувањето на програмата стои: Од предложените 48 наставни содржини наставниците во своето тематско и годишно планирање задолжително треба да реализираат 35 содржини. Веројатно овде се работи за печатна грешка поврзана со вкупниот број на содржини. Содржините во наставната програма по историја за VIII одделение во најголем дел се однесуваат на балканската историја: 20, по што следуваат содржините од историјата на Македонија: 14 содржини, а 8 содржини се од општата историјата.

Содржините во наставната програма по историја за IX одделение во најголем дел се однесуваат на историјата на Македонија - 21, по што следуваат содржините од балканската историја: 19 содржини, а 7 содржини се од општата или светска историјата. И овде од 47 содржини треба да бидат реализирани 34.

Специфично за овие наставните програми од VII до IX одделение е што во нив има овозможено изборност на наставните содржини кои ќе се реализираат во текот на учебната година. Сепак забележливо е тоа што не се точно определени содржините кои се задолжителни, ниту пак се дадени дидактички препораки за начинот на изборот и реализација на содржините.

Табела 1. Приказ на содржините по историја според наставниот план од 2004 година

Графички приказ за изучувањето на историја според наставниот план од 2004 година

По опишаниот табеларен дел од наставната програма, по табелата дадени се основни знаења и способности на учениците и профил на наставен кадар.

Забележливо е дека во профилот за наставен кадар даден е Филозофскиот факултет – Институт по историја, кој е актуелен и произведува наставен кадар по историја. Исто така во профилот за наставен кадар наведен е Педагошки факултет – Институт по историја – географија, односно студии што не постојат. Од друга страна пак по 2004 година од страна на Министерството за образование и наука акредитирани се Државниот универзитет во Тетово и Универзитетот „Гоце Делчев“ од Штип, кој иако произведуваат наставници/професори по историја, не се внесени во нормативот за наставен кадар.

Врз основа на наведеното за наставните програми по историја во основното образование можат да се дадат следните заклучоци:

- Наставните програми содржат една општа цел и задачи на наставната програма, наместо цели, односно резултати од учење. Целите се дел од сите други наставни програми по сите други предмети освен по историја, а со модуларните наставни програми се воведуваат „резултати од учење“ на местото на целите. Во наставните програми дидактички препораки не постојат. Со непостоењето на дидактички препораки за наставникот, останува нејасен начинот на реализација на програмата од повеќе аспекти.

- Посебна недоумица претставува изборот на содржините и начинот на изборност на содржините, бидејќи не е наведено кој ги избира содржините кои ќе се реализираат во текот на учебната година, наставникот или учениците? Изборноста на содржините, исто така, не е определено дали се однесува на Светската, Балканската или на националната историја. Ваквата состојба значи дека хипотетички во IX одделение, каде согласно наставната програма од предложени 47 содржини наставникот треба да реализира 34, некој од наставниците може да ги прескокне првите две теми: 1. Европа, Балканот и Македонија во Првата светска војна и 2. Светот, Европа и Балканот меѓу двете светски војни и да започне со реализација на содржините од Втората светска војна. Со ова наставникот и учениците нема да го изучуваат периодот од 1914 до 1939 година, односно Првата светска војна, Мировните договори по војната, Светската економска криза во дваесетите и триесетите години, појавата на фашизмот, нацизмот и формирањето на блокови пред Втората светска војна итн. Притоа наставникот нема да ја прекрши

наставната програма, ниту ќе постапи спротивно на неа. Не е наведено и дали курикулумот е отворен² или не.

- Профилот на наставен кадар треба да се уреди во согласност со постоечката состојба, односно не се земени во предвид сите акредитирани факултети кои произведуваат наставници по историја. Поточно наведен е само Институтот за историја при Филозофскиот факултет во Скопје, но не е наведено дека треба да биде наставна насока. Не се наведени ни факултетите во Тетово и Штип.

1.2. Наставните програми за предметот историја во гимназиското образование

Согласно Наставниот план за гимназиското образование предметот Историја се изучува во природно-математичкото, јазично-уметничкото и во општествено-хуманистичкото подрачје во I, II и III година со по 2 (два) часа неделно, додека учениците од општествено-хуманистичкото подрачје можат да изберат да изучуваат историја и во IV година, каде што предметот е понуден како изборен.

Наставните програми по историја од I до III година Министерството за образование и наука по предлог на Бирото за развој на образованието ги усвоило во 2005 година³, додека наставната програма за изборниот предмет историја за IV година е усвоена во 2004 година.

Наставните програми од I до III година за гимназиско образование содржат повеќе целини, а започнуваат со дел во кои се дадени идентификациони податоци, односно дадени се називот на наставниот предмет, видот на образование, година на изучување, бројот на часови и се потенцира задолжителниот статус на предметот. Потоа програмата продолжува со карактеристики каде што се набројани насоките кои биле во предвид при изготвувањето на програмата. Следуваат целите на наставниот предмет и тоа: цели на наставата, општи цели на предметот, оперативни цели на предметот и потребни претходни знаења.

Забележително е и тоа што општите цели и оперативни цели на предметот и потребни претходни знаења во наставни програми по

² Отворениот курикулум го карактеризира флексибилност во изборот на содржините и начинот на работа. (Сузана Пешорда, Курикулумот и наставата по историја, Стручен труд, UDK:371.3:94)

³ Во 2004 година кога се усвоени наставните програми по историја тие биле наменети за реализација на наставата од V до VIII одделение. Со воведување на дветгодишното основно образование наставните програми ќе бидат наменети за учениците од VI до IX одделение.

историја за гимназиско образование се исти за I и II година, додека во III година некои од целите се минимално изменети со непроменета суштина и смисла.

По овој дел во наставните програми следува еден обемен дел со наслов:5. Образовен процес, каде што под наслов 5.1 Структурирање на содржините за учење табеларно се разработени на следниот начин: содржина, број на часови, конкретни цели, дидактички насоки, корелација меѓу тематските целини и меѓу предметите. Од приказот може да се види подолунаведеното по години.

Наставната програма за I година има 50 содржини од кои наставникот треба да избере и реализира најмалку 38 содржини. Содржините кои се набројани во наставната програма за I година можат да се поделат и на следниот начин: 16 содржини се од светската историја, 20 содржини се од историјата на Македонија и 14 се од Балканската историја.

Наставната програма за II година има 56 содржини од кои наставникот треба да избере и реализира најмалку 42 содржини. Содржините се распределени во 7 теми. Содржините кои се набројани во наставната програма за II-ра година се од светската историја: 10 содржини, од историјата на Македонија:23 и од Балканската историја: 23-содржини.

Наставната програма за III година има 53 содржини од кои наставникот треба да избере и реализира најмалку 40 содржини. Содржините се распределени во 11 теми, а содржините можат да се поделат на: 14 содржини се од светската историја, 20 содржини се од историјата на Македонија и 19 се од Балканската историја.

Забележливо е дека во делот дидактички насоки нема конкретни дидактички насоки за реализација на наставата, туку посочени се наставните средства кои можат да се употребуваат од наставникот. Во делот Корелација меѓу тематските целини и меѓу предметите содржани се активности, наставни методи и техники, а на крајот од темите се набројани предметите со кои предметот е во корелација. По завршувањето на табелата стои најголемата недоумица.Имено, може да се констатира дека наставните програми по историја нудат изборност за реализацијата на содржините од страна на професорот, но не се точно определени содржините кои се задолжителни, ниту пак се дадени дидактички препораки за начинот на изборот и реализација на содржините.

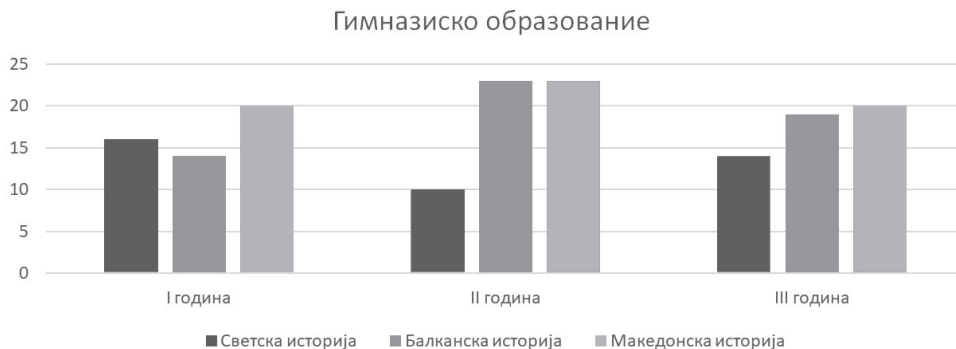
Како следен дел од наставната програма за прва година е делот 5.2. Наставни методи и активности на учење каде што наставникот се упатува на верифицирани методи и техники на учење во согласност со

дефинираните цели. Му се препорачува користење на проблемско-творечкиот, аналитичко-интерпретативниот и по можност корелациско-интегративниот методски систем. Во овој дел во програмата се наведени и активностите на наставникот и активностите на ученикот.

Значаен дел на програмата е делот 5.3. Организација и реализација на наставата, каде се вели: „Предметот историја подразбира поделба на часови за усвојување на нови наставни содржини и обработува 11 теми од најновата историја на македонскиот народ, балканските народи и европската и светската историја на XX век и реализирање на функционалните цели на сите подрачја со акцент врз поголема самостојна работа на учениците. За жал, ова не кореспондира со целите, содржините и воопшто делот образовни цели од наставната програма, каде што се реализираат содржини од праисторијата до развиениот среден век. Бројот на темите исто така е погрешен, односно неведено е дека има 11, а всушност се 10 теми.

Следува делот 5.4. Наставни средства и помагала каде што се дефинирани наставните средства, учебници и учебни помагала на ученикот. Карактеристично за овој дел е што наставниците и учениците се упатуваат на точно утврдени учебници и материјали кои го ограничуваат наставникот во употребата на друга литература. Сметам и дека не се набројани наставните помагала кои можат да се употребуваат во наставата по историја. Истите се ставени во делот дидактички насоки.

Делот 6. Очекувани постигања на ученикот е обемен и објаснува за начинот на проверување, упатува на работа со текстови и илустративен материјал од периодот на стариот век и на раниот среден век. Следи набројување на очекуваните резултати по теми разработени за периодите кои се обработуваат. Потоа има дел со наслов 7. Кадровски и материјални предуслови за реализација кој содржи: 7.1 Основни карактеристики на наставата, 7.2. Стандард за наставен кадар и 7.3. Стандард за простор и опрема. Забележително е дека во делот 7.2. Стандард за наставен кадар наведен е Филозофскиот факултет – Институт по историја кој е актуелен и произведува наставен кадар по историја. Од друга страна пак и Државниот универзитет во Тетово и Универзитетот „Гоце Делчев“ од Штип произведуваат наставници/професори по историја, но не се внесени во нормативот за наставен кадар.

Графички приказ за изучувањето на историја според наставниот план од 2005 година

Наставната програма за IV година содржи повеќе целини, а нејзината структура е слична со другите наставни програми за гимназиско образование.

Наставната програма започнува со дел во кој се дадени идентификациони податоци, односно дадени се називот на наставниот предмет, видот на образование, година на изучување, бројот на часови и се потенцира дека *предметот е избран*.

Потоа програмата продолжува со целите на наставниот предмет и тоа: цели на наставата, општи цели на предметот, оперативни цели на предметот и потребни претходни знаења.

Во наставната програма за IV година следува делот 3. Потребни претходни знаења во кој се вели: За успешно следење и совладување на содржините по историја, односно постигнување на поставените цели, потребни се предзнаења од наставниот предмет историја од претходните години (I, II и III година гимназија), како и стекнати предзнаења преку разна историска литература, написи и коментари во печатените и електронските медиуми.

По овој дел следува главниот и најобремен дел каде што табеларно се разработени темите и содржините на следниот начин: Тематски целини, Број на часови, Конкретни цели, Дидактички насоки, Корелација меѓу тематските целини и меѓу другите предмети. Забележливо е дека во делот дидактички насоки нема конкретни дидактички насоки за реализација на наставата, туку посочени се наставните средства кои можат да се употребуваат од наставникот. Во делот Корелација меѓу тематските целини и меѓу предметите точно е наведено за секоја тема со кои други теми или со кои наставни предмети е во корелација.

Како следен дел од наставната програма за четврта година е делот 4.2. Наставни методи и активности на учење каде што наставникот се упатува на верифицирани методи и техники на учење во согласност со дефинираните цели. На наставникот му се препорачува користење на проблемско-творечкиот, аналитичко-интерпретативниот и по можност корелациско-интегративниот методски систем. Исто така, се наведува дека наставникот треба да иницира комплетно самостојна активност на учениците, да ги води кон смисловно-рецептивно и смислено активно учење и постојано да ги корегира механичко-рецептивното и механичко-активното учење, со примена на методот на истражување во група или парови.

Во овој дел во програмата се наведени и активностите на наставникот и активностите на ученикот. Значаен дел на програмата е делот 4.3. Организација и реализација на наставата, каде се вели: „Предметот историја опфаќа часови за усвојување на нови наставни содржини и обработува три наставни теми од македонската историја, историјата на балканските држави, европската и светската историја од втората половина на XX век и ги реализира функционалните цели на сите подрачја со акцент врз самостојната работа на учениците (стекнување на знаења, умеања и способности, дефинирани во општите, функционалните и во одделните цели на подрачјето).

Во делот 4.4. Наставни средства и помагала дефинирани се наставните средства, учебници и учебни помагала на ученикот. Овде учениците повторно се упатуваат на набројани учебници и материјали, но тоа не ги ограничува во употребата на друга литература.

Наставните помагала кои можат да се употребуваат во наставата по историја не се набројани во овој дел, туку во делот дидактички насоки.

Во делот 5 или Оценувања на постигањата на учениците дадено е дека начинот на проверување и оценување секогаш треба да има стимулативен карактер, да мотивира и да се темели на континуирана и систематска работа. Проверувањата на знаењата на учениците треба да се врши во сите фази на наставниот процес. Дадени се и начините на кои може да биде вршење проверувањето, како и постапките кои се применуваат.

Потоа во наставната програма даден е делот 6. Кадровски и материјални предуслови за реализација, кој содржи 6.1 Основни карактеристики на наставникот, 6.2. Стандард за наставен кадар и 6.3. Стандард за простор и опрема.

Наставната програма за IV година нема конкретни содржини како претходните години, туку има тематски целини кои треба да се реализираат на определен број часови според дадените конкретни цели. Во програмата дадени се три теми и тоа: 1. Светот и Европа од 1945 до 2000 година со 6 тематски целини, 2. Балканот од 1945 до 2000 година со 3 тематски целини и 3. Македонија од 1945 до 2000 година со 7 тематски целини.

Содржините кои се набројани во наставната програма за IV година можат да се поделат и на следниот начин: 6 тематски целини се од светската историја, 7 тематски целини се од историјата на Македонија и 3 тематски целини се од Балканската историја.

Врз основа на наведеното за наставните програми по историја во средното образование можат да се дадат следните заклучоци:

- Наставните програми се целни, односно содржат цели на наставниот предмет, општи и оперативни цели на предметот и конкретни цели распределени согласно наставните содржини. Забележливо е дека целите не се развиени согласно блумовата таксономија, а не се забележуваат ниту резултати од учење.

- Во делот 5. Образовен процес, односно во табелата со наслов 5.1. Структурирање на содржините на учење дадени се Дидактички насоки. Но, во делот дидактички насоки нема конкретни дидактички насоки за реализација на наставата, туку посочени се наставните средства кои можат да се употребуваат од наставникот.

- Во програмите постојат материјални грешки. На пример, во делот на програмата 5.3. Организација и реализација на наставата, она што е наведено не кореспондира со реалната состојба, освен во наставните програми од III година. На пример во наставната програма за I година се вели: „Предметот историја подразбира поделба на часови за усвојување на нови наставни содржини и обработува 11 теми од најновата историја на македонскиот народ, балканските народи и европската и светската историја на XX век и реализирање на функционалните цели на сите подрачја со акцент врз поголема самостојна работа на учениците, а всушност таа обработува содржини од праисторијата до развиениот среден век. Бројот на темите исто така е погрешен, односно неведено е дека има 11, а всушност се 10 теми.

- Во делот 5.4. Наставни средства и помагала каде што се дефинирани наставните средства, учебници и учебни помагала на ученикот, карактеристично е дека наставниците и учениците се упатуваат на точно утврдени учебници и материјали кои го ограничуваат наставникот во употребата на друга литература. Сметам и дека не се набројани нас-

тавните помагала кои можат да се употребуваат во наставата по историја. Истите се ставени во делот дидактички насоки.

- Посебна недоумица претставува начинот на изборност на содржините, при што не е наведено кој ги избира содржините кои ќе се реализираат во текот на учебната година, наставникот или учениците? Изборноста на содржините, исто така, не е определено дали се однесува на Светската, Балканската или националната историја. Ваквата состојба значи дека хипотетички во III година каде согласно наставната програма од предложени 53 содржини, наставникот треба да реализира 40, некој од наставниците може да ги прескокне првите две теми: 1.Светот, Европа и Балканот во Првата светска војна, 2.Македонија во Првата светска војна и 3.Светот и Европа меѓу двете светски војни и во делот на општата (светска и европска историја) да започне со реализација на содржините од Втората светска војна. Со ова наставникот и учениците нема да го изучуваат периодот од 1914 до 1939 година, односно Првата светска војна, Мировните договори по војната, Светската економска криза во дваесетите и триесетите години, појавата на фашизмот, нацизмот и формирањето на блокови пред Втората светска војна итн. Со недефинираните задолжителни содржини кои треба да се реализираат се доведува во прашање изучувањето на општата историја, односно на цивилизациските вредности кои се опфатени со програмата. Така на пример може да се случи некој од наставниците да не реализира цели историски периоди, односно цела тема или теми. Притоа наставникот нема да ја прекрши наставната програма, ниту ќе постапи спротивно од неа. Не е наведено и дали курикулумот е отворен⁴ или не.

- Бројот на содржините во I, II и III година даден е само во вкупен број, без да биде дефинирано кои содржини се задолжителни, а кои се изборни.

- Со недефинираните задолжителни содржини кои треба да се реализираат, се доведува во прашање изучувањето на општата историја, односно на цивилизациските вредности кои се опфатени со програмата. Така на пример може да се случи некој од наставниците да не реализира цели историски периоди, односно цела тема или теми.

- Профилот на наставен кадар треба да се уреди во согласност со постоечката состојба, односно да се земат во предвид акредитираните факултети кои произведуваат наставници по историја.

⁴ Отворениот курикулум го карактеризира флексибилност во изборот на содржините и начинот на работа. (Сузана Пешорда, Курикулумот и наставата по историја, Стручен труд, UDK:371.3:94)

Заклучок и препораки од анализата на наставните програми по историја во основното образование од 2004 година и на наставните програми во гимназиското образование од 2005 година

При анализата на наставните програми по историја во основното образование од 2004 година и на наставните програми во гимназиското образование од 2005 година дојдов до следните заклучоци:

1. Во однос на целите, наставните програми во средното образование се целни, додека во основното образование не се целни, туку наставниците од задачите треба да ја определат целта на часот.

Целите во средното образование не се развиени согласно Блумовата таксономија.

2. Во средното гимназиско образование има очекувани резултати по теми, разработени за периодите кои се обработуваат, додека во основното образование нема очекувани резултати или резултати од учење.

Се препорачува новите програми да бидат модуларни и покрај целите да содржат и резултати од учење.

3. Во наставните програми нема дидактички насоки или препораки. Во средното гимназиско образование има само наслов дидактички насоки во кои посочени се наставните средства кои можат да се употребуваат од наставникот.

4. Во однос на изборноста на содржините треба да се истакне дека изборност има, но таа се однесува на целата наставна програма, односно не е определено дали таа се однесува на Светската, Балканската или националната историја. Со одбирањето на наставникот да реализира било кои содржини, тој може да прескокне цели периоди од историјата, со што нема да ја прекрши наставната програма, ниту ќе постапи спротивно на неа. Вака недефинираните задолжителни содржини кои треба да се реализираат се доведува во прашање изучувањето на цивилизациските вредности и националната историја кои се опфатени со програмата.

Препорака: Во наставните програми треба да има дидактички насоки или препораки, посебно доколку се работи за отворена наставна програма која нуди изборност.

5. Не е наведено кој ги избира содржините кои ќе се реализираат во текот на учебната година, наставникот или учениците?

Препорака: Начинот на избор на содржините треба да биде точно утврден и дефиниран, по можност во делот дидактички препораки.

6. Наставните средства се дадени во наставните програми по историја во основното и гимназиското образование. Забележливо е тоа што учебниците во основното образование не се споменати како наставни средства, додека во гимназиското образование во наставните средства точно се наведени учебниците и другата литература кои треба да се користат.

Профилот на наставен кадар треба да се уреди во согласност со постоечката состојба, односно да се земат во предвид сите акредитирани факултети, да се анализираат нивните наставни програми и да се предложи до министерот нов норматив за наставен кадар.

7. Профилот на наставен кадар треба да се уреди во согласност со постоечката состојба, односно да се земат во предвид акредитираните факултети кои произведуваат наставници по историја.

Се препорачува во идните наставни програми профилот на наставен кадар да се уреди во согласност со постоечката состојба, односно да се земат во предвид сите акредитирани факултети, да се анализираат нивните наставни програми и да се предложи до министерот нов норматив за наставен кадар.